

УДК 339.727.22

Касянок К.Г.

*аспірант кафедри міжнародних економічних відносин
Київського національного торговельно-економічного університету***ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО
МЕХАНІЗМУ ЗАЛУЧЕННЯ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ****THE THEORETICAL FOUNDATIONS OF FORMATION
OF THE INSTITUTIONAL AND ECONOMIC MECHANISM
OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT ATTRACTION****АНОТАЦІЯ**

Досліджено теоретичні та практичні засади розроблення інституційно- економічного механізму прямих іноземних інвестицій. Проаналізовано елементи інституційно-економічного механізму як системи фінансово-економічних інструментів, форм і методів формування, а також удосконалення інвестиційного потенціалу країни. Запропоновано алгоритм деталізації стратегічних цілей учасників інвестиційного процесу. Визначено основні завдання, принципи та функції механізму в умовах фінансових дисбалансів. Розроблено структурно-логічну схему інституційно-економічного механізму залучення прямих іноземних інвестицій на національному рівні.

Ключові слова: прями іноземні інвестиції, інвестиційна політика, інституційно-економічний механізм, інвестиційний потенціал, інструменти залучення інвестицій.

АННОТАЦИЯ

Исследованы теоретические и практические основы разработки институционально-экономического механизма привлечения прямых иностранных инвестиций. Проанализированы элементы институционально-экономического механизма как системы финансово-экономических инструментов, форм и методов формирования, а также совершенствования инвестиционного потенциала страны. Предложен алгоритм детализации стратегических целей участников инвестиционного процесса. Определены основные задачи, принципы и функции механизма в условиях финансовых дисбалансов. Разработана структурно-логическая схема институционально-экономического механизма привлечения прямых иностранных инвестиций на национальном уровне.

Ключевые слова: прямые иностранные инвестиции, инвестиционная политика, институционально-экономический механизм, инвестиционный потенциал, инструменты привлечения инвестиций.

ANNOTATION

In the current research the theoretical and practical bases for the development of an institutional and economic mechanism for attracting foreign direct investment have been explored. The were analyzed elements of the institutional and economic mechanism as a system of financial and economic instruments, forms and methods of formation, as well as improvement of the country's investment potential. An algorithm for detailing the strategic goals of the participants in the investment process is proposed. The main tasks, principles and functions of the mechanism in the conditions of financial imbalances are determined. There has been developed a structural-logical scheme of the institutional and economic mechanism for attracting foreign direct investment at the national level.

Keywords: foreign direct investment, investment policy, institutional and economic mechanism, investment potential, investment attraction tools.

Постановка проблеми. У сучасному гео економічному просторі все більше загострюється конкуренція країн за кошти іноземних інвесторів. Регулювання процесу залучення прямих іноземних інвестицій є важливим складником

державної економічної політики, оскільки ПІІ є ключовим ресурсом розвитку національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем залучення іноземних інвестицій присвячено праці О.І. Барановського [1], О.В. Батури [2], А.В. Козаченка, В.П. Пономарьова, А.Н. Ляшенко [3], І.А. Литвинчука [4], А.П. Павлюка, Д.С. Покришка, О.О. Молдована, Д.В. Ляпіна, Я.А. Жаліла [5], Ю.Ю. Частухіної, Г.І. Дубіни, А.А. Князькіної [6], М.М. Чернухи [7].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття, полягають у комплексному підході до розроблення інституційно-економічного механізму залучення ПІІ в умовах фінансових дисбалансів.

Мета статті полягає в аналізі теоретичних та практичних засад формування інституційно-економічного механізму залучення ПІІ в умовах фінансових дисбалансів. Вищезазначеною метою зумовлено постановку та вирішення таких завдань: визначення основних характерних елементів інституційно-економічного механізму залучення ПІІ та дослідження їх особливостей у контексті фінансових дисбалансів. **Об'єкт дослідження** – інституційно-економічний механізм залучення ПІІ. **Предмет дослідження** – сукупність теоретичних, методичних і практичних засад, що визначають структуру інституційно-економічного механізму залучення ПІІ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Регулювання інвестиційної діяльності в Україні, а також в інших країнах світу є важливим складником системи управління економікою та інструментом реалізації інвестиційної політики держави. Основне завдання державного регулювання полягає не в скасуванні принципів і механізмів ринкового регулювання, а в тому, щоб сприяти створенню умов для активації діяльності господарюючих суб'єктів на основі ринкового механізму [7]. Важливо визначити основні засоби, методи, принципи та напрями інституційно-економічного механізму залучення ПІІ, що здійснюється для забезпечення сталого економічного зростання.

Під час опису організаційно-економічних, юридичних, технологічних систем та розро-

блення способів управління ними як основна концепція використовується категорія «інституційно-економічний механізм». Її широке розповсюдження й активне застосування багато в чому пояснюється необмеженими можливостями опису взаємодії виробничих, економічних та соціальних процесів, а також можливості побудови моделей управління, що застосовуються на практиці. Інституційно-економічний механізм – це система формування цілей і стимулів, які дають змогу перетворити у процесі трудової діяльності рух (динаміку) матеріальних і духовних потреб членів суспільства на рух засобів виробництва і його кінцевих результатів, спрямованих на задоволення платоспроможного попиту споживачів [3, с. 10]. У цьому разі інституційно-економічний механізм розглядається як система, тобто сукупність елементів, які перебувають у відносинах і зв'язках один з одним, а також утворюють певну цілісність, єдність.

Важливою складовою частиною всього інституційно-економічного механізму інвестування як на національному, так і регіональному рівні є інвестиційна політика. Так, реалізація регіональної інвестиційної політики здійснюється за допомогою надання урядових гарантій інвесторам і високоєфективних проектів із позабюджетних джерел; створення інформаційної бази даних ринку інвестицій та інвестиційних товарів; ефективного пошуку проектів; переговорів і інвестиційних контрактів; визначення форм і методів стимулювання інвестицій; системи страхування ризиків.

В економічній літературі останніх років окремі автори надають державному регулюванню самостійну, відокремлену роль у загальному механізмі інвестування економіки, яке, на нашу думку, виступає складовим елементом об'єкта нашого дослідження.

Таким чином, під інституційно-економічним механізмом залучення іноземних інвестицій автором розуміється складна система фінансово-економічних інструментів, форм і методів формування інвестиційного потенціалу, системи контролю інвестиційної діяльності, механізмів залучення фінансових ресурсів, а також способів управління цими процесами.

Іншими словами, це сукупність економічних інструментів і методів регулювання, що забезпечують максимальну ефективність формування інвестиційного потенціалу для підвищення інвестиційної привабливості країни у цілому, та окремих об'єктів інвестування за постійно мінливих зовнішніх і внутрішніх умов інвестиційного середовища.

До складу інституційно-економічного механізму залучення іноземних інвестицій доцільно віднести [5, с. 44–49]:

1) форми, методи та інструменти впливу на інвестиційний процес як єдину відтворювальну систему, у тому числі на суб'єкти та об'єкти інвестування;

2) способи і прийоми управління економічними відносинами, що виникають у процесі інвестування;

3) форми інвестування, особливості взаємин усередині єдиної відтворювальної системи інвестування.

Важливими ланками інституційно-економічного механізму інвестування є стимулювання інвестицій та регулювання середовища.

Держава може використовувати цілий комплекс економічних важелів і інструментів, що впливають на процес інвестування, – від ліцензування товарів до стимулювання цілих інвестиційних проектів. При цьому завдання держави полягає в оптимізації інвестиційних процесів, що базуються на широкому використанні методів планування, прогнозування, економіко-математичних методів розміщення виробничих сил, оцінки перспектив ринку і побудови на цій основі різних моделей інвестування.

Економічний блок елементів механізму інвестування включає в себе такі складники:

– форми, методи і інструменти впливу на матеріальні чинники інвестування;

– способи і прийоми впливу на економічні відносини, що виникають у процесі інвестування.

Форми організаційно-економічного механізму інвестування значною мірою визначаються станом і рівнем розвитку інвестиційного ринку.

Важливим етапом розроблення інвестиційно-економічного механізму залучення іноземних інвестицій є планування і прогнозування інвестиційного процесу всередині країни.

Планування виражається у систематичній підготовці управлінських рішень, пов'язаних із передбаченням можливого розвитку в майбутньому, а також у процесі їх контролю. Іншими словами, мається на увазі постановка цілей і підготовка необхідних для їх досягнення заходів, тобто цілеспрямовані дії суб'єктів інвестування. Таким чином, планування відображає процес систематичного формування, складання та прийняття проектів розвитку.

У рамках інституційно-економічного механізму інвестування планування має бути спрямоване на аналіз ситуації на ринку інвестицій, визначення рівнів прибутковості об'єктів інвестування, вивчення факторів, що впливають на об'єкти інвестування, запобігання негативним наслідкам, виявлення можливостей зниження інвестиційних ризиків і управління ними, розроблення управлінських рішень і організаційних форм реалізації інвестицій. Планування також передбачає контроль для виявлення відхилень, зокрема фінансових дисбалансів, і запобігання їх негативним наслідкам.

Багатоукладність економік країн світу об'єктивно зумовлює необхідність адаптації та вбудовування різних типів господарювання в єдину ринкову систему забезпечення відтворення. При цьому повинні застосовуватися індивідуальні форми реалізації організаційно-

економічного механізму інвестування для окремих країн або їх регіональних об'єднань.

В умовах глобалізації економіки, що супроводжується посиленням конкуренції та інтенсивним розвитком інформаційних технологій, у своєму розвитку складні організаційно-економічні системи передусім відштовхуються від мети діяльності, від того, які наявні для цього ресурси, як вибрані критерії ефективності відповідають кінцевим результатом, чи є баланс між інтересами іноземних інвесторів, власників, персоналу корпорацій і держави. Для різних рівнів ієрархії характерні їх специфічні особливості.

Доповнюючи розгляд інституційно-економічного механізму стосовно інвестиційних процесів, слід уточнити цілі роботи механізму: по-перше, його застосування повинно забезпечити досягнення певних показників стану системи (обсяг і структура залучених іноземних інвестицій); по-друге, він має забезпечувати сталий розвиток економіки, його пропорційність, тим самим сприяючи нарощуванню виробничо-економічного потенціалу та вирівнюванню фінансових дисбалансів країни [1, с. 352].

Якщо розглядати складники механізму як будь-якої системи управління, то можна відзначити низку загальних основних елементів, а саме:

- суб'єкт і об'єкт управління;
- цілі і завдання управління;
- критерії ефективності управління;
- ресурси управління;
- методи або способи управління, які реалізуються у формі інструментів (важелів) механізму управління.

Об'єктами інвестиційної діяльності і, відповідно, механізму залучення ПІІ можуть бути і будь-яке майно, у тому числі основні фонди та оборотні кошти в усіх галузях та сферах народного господарства, цінні папери, цільові грошові вклади, науково-технічна продукція, інтелектуальні цінності, інші об'єкти власності, а також майнові права.

Суб'єктами (інвесторами та учасниками) механізму залучення ПІІ можуть бути фізичні та юридичні особи, держави, недержавні організації (як національні, так і міжнародні).

При цьому інвестори – суб'єкти інвестиційної діяльності, які приймають рішення про вкладення власних, позичкових і залучених майнових та інтелектуальних цінностей в об'єкти інвестування. Інвестори можуть виступати в ролі вкладників, кредиторів, покупців, а також виконувати функції будь-якого учасника інвестиційної діяльності. Водночас учасниками інвестиційної діяльності можуть бути фізичні та юридичні особи, державні та недержавні організації, які забезпечують реалізацію інвестицій як виконавці замовлень або на підставі доручення інвестора.

Активним учасником механізму залучення ПІІ є держава. Вона бере участь в інвестиційному процесі як прямо – через державний сектор економіки, так і опосередковано, впливаючи через свої інституції – органи виконавчої влади та місцевого самоврядування – на умови інвестиційної діяльності та інших учасників інвестиційного процесу. Оскільки як єдиний об'єкт управління ми розглядаємо інвестиційні процеси в межах країн та регіонів світу, а як суб'єкти – державні

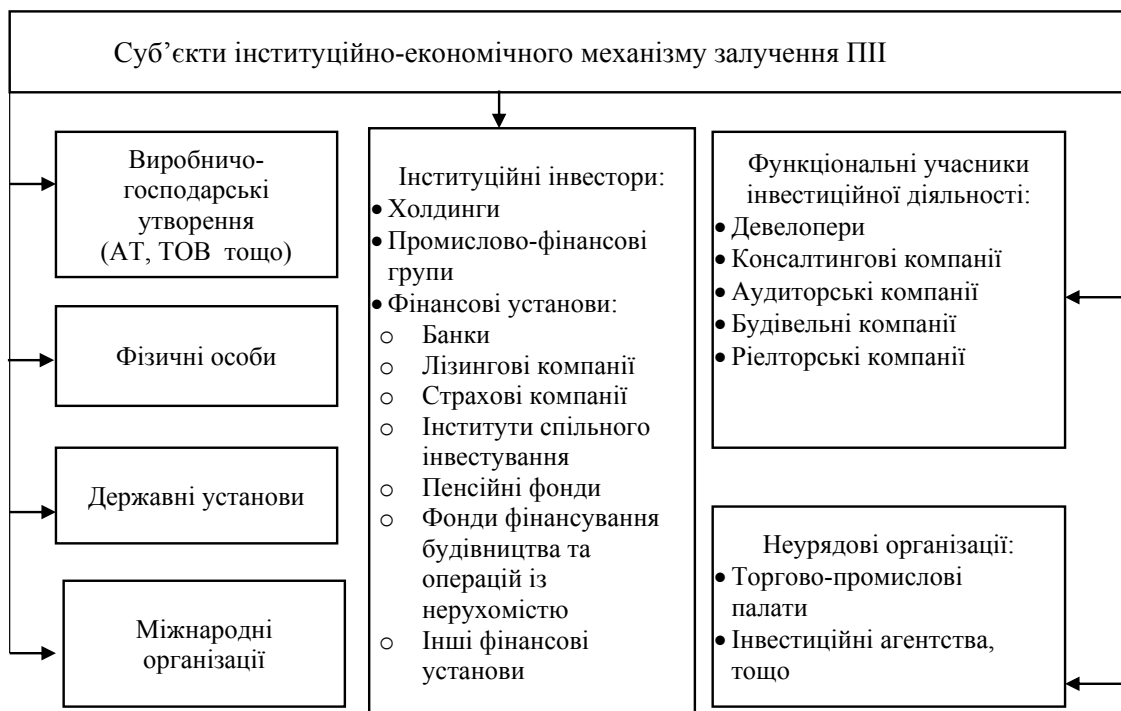

Рис. 1. Суб'єкти інституційно-економічного механізму залучення ПІІ

Джерело: складено автором

структури, інвестиційні інститути, безпосередньо підприємства – реципієнти інвестицій та іноземні інвестори, що мають діаметрально протилежні економічні інтереси, то однією з характеристик інституційно-економічного механізму стимулювання інвестиційної активності має стати конгломератне поєднання цілей, завдань та інтересів усіх задіяних суб'єктів. Схематично системі цілей стимулювання інвестиційної активності учасників цього процесу можна представити так (рис. 2).

Як бачимо, економічні інтереси учасників інвестиційного процесу значно різняться, проте не можна не відзначити єдиний вектор цілей щодо поліпшення фінансово-економічного стану підприємств країни та поліпшення їх матеріально-технічної бази.

Для держави загальна мета визначається прагненням доведення національної економіки до такого стану, за якого фінансові дисбаланси будуть зведені до мінімуму, при цьому підтримуючи стійкий розвиток. Інтерес щодо поліпшення стану матеріально-технічної бази підприємств зумовлений тим, що це, без сумніву, забезпечить підвищення якості виробленої продукції, а отже, підвищення її конкурентоспроможності на світових ринках. Окрім того, поставлено за мету поліпшення фінансового стану підприємств у цілому і виведення їх діяльності із сірої та/або тіншової економіки. Це сприятиме зменшенню виплат компенсаційного характеру підприємствам, які потребують дотацій (передусім галузі АПК), зниження обсягу транзакцій, покладених на державу і пов'язаних із веденням процедур банкрутства підприємств, соціальною підтримкою непрацюючих верств населення, втратами можливих податкових надходжень до бюджетів різних рівнів.

Інвестиційні інститути завжди мають головною метою пошук найбільш ефективних місць інвестування капіталу. Проте супутнім завданням інвесторів стає зниження ризиків інвестицій. Для цього в побудові інституційно-економічного механізму стимулювання інвестиційної активності слід передбачити інструменти страхування ризиків, що підвищують інтерес інвесторів до участі у фінансуванні функціонування і розвитку інноваційних галузей економіки.

Варто врахувати, що в міжнародній практиці існує досить велике різноманіття форм залучення фінансових ресурсів із-за кордону, що дає змогу досягати поставлених перед державою у цілому й перед конкретним підприємством цілей і завдань. Серед них можна назвати такі форми залучення фінансових ресурсів:

- міжнародну кооперацію виробництва;
- одержання закордонних кредитів;
- одержання іноземного устаткування на основі лізингу;
- одержання кредитів на компенсаційній основі;
- залучення іноземного капіталу на основі концесій або договорів про поділ продукції;

- залучення іноземного капіталу у формі підприємництва шляхом створення спільних підприємств із різною часткою іноземної участі, у тому числі шляхом продажу іноземним інвесторам акцій;

- створення підприємств, що повністю належать іноземному капіталу;

- співробітництво з іноземними компаніями в розвитку виробництва на базі договору без створення юридичної особи;

- створення вільних економічних зон, дія яких спрямована на більш активне залучення іноземного капіталу в певні території [4, с. 163–175].

Всі наведені вище форми залучення іноземних інвестицій носять довгостроковий стратегічний характер і здатні за правильної постановки допомогти країні-реципієнту у вирішенні проблем структурних, галузевих і міжгалузевих змін економіки з меншими інвестиційними витратами у значно коротші строки, ніж це вдалося б зробити, спираючись тільки на власні фінансові ресурси країни. Однак ефективність діяльності підприємств з іноземними інвестиціями великою мірою залежить від правильності вибору їх форм. Необхідно враховувати, що всі вони, як довгострокові акції, піддаються впливу інфляції, політичної нестабільності й економічної дезорганізації більшою мірою, ніж одномоментні поточні операції.

Незалежно від форм залучення прямих іноземних інвестицій основним економічним інтересом самих суб'єктів підприємництва, які очікують на залучення іноземного інвестора, є поліпшення стану матеріально-технічної бази, що забезпечує всі супутні інтереси: конкурентоспроможність продукції, що виробляється, її збереження, якісну переробку, своєчасну поставку споживачам [2, с. 87]. Це, своєю чергою, стає гарантією достойних фінансових результатів підприємств і, як наслідок, задовільного фінансового стану. Останнє є основною умовою привабливості для майбутніх інвесторів, а також для залучення в стабільно працюючі організації кваліфікованих кадрів або дає можливість підвищувати кваліфікацію наявного персоналу. Сильні сільськогосподарські, переробні та обслуговуючі підприємства, як правило, створюють навколо себе гарну виробничу інфраструктуру, утворюють ядро економіки, а іноді беруть участь у формуванні та підтримці соціальної. Все це має супроводжуватися політикою збереження довкілля та розвитку суспільства. Останнє є найважливішим завданням і для будь-якої сфери діяльності держави.

Все вищесказане доводить, що для збігу всіх інтересів учасників інвестиційних процесів в економіці країни слід розробити інституційно-економічний механізм стимулювання інвестиційної діяльності так, щоб було забезпечене достатнє і необхідне «зчеплення» всіх інструментів і важелів.

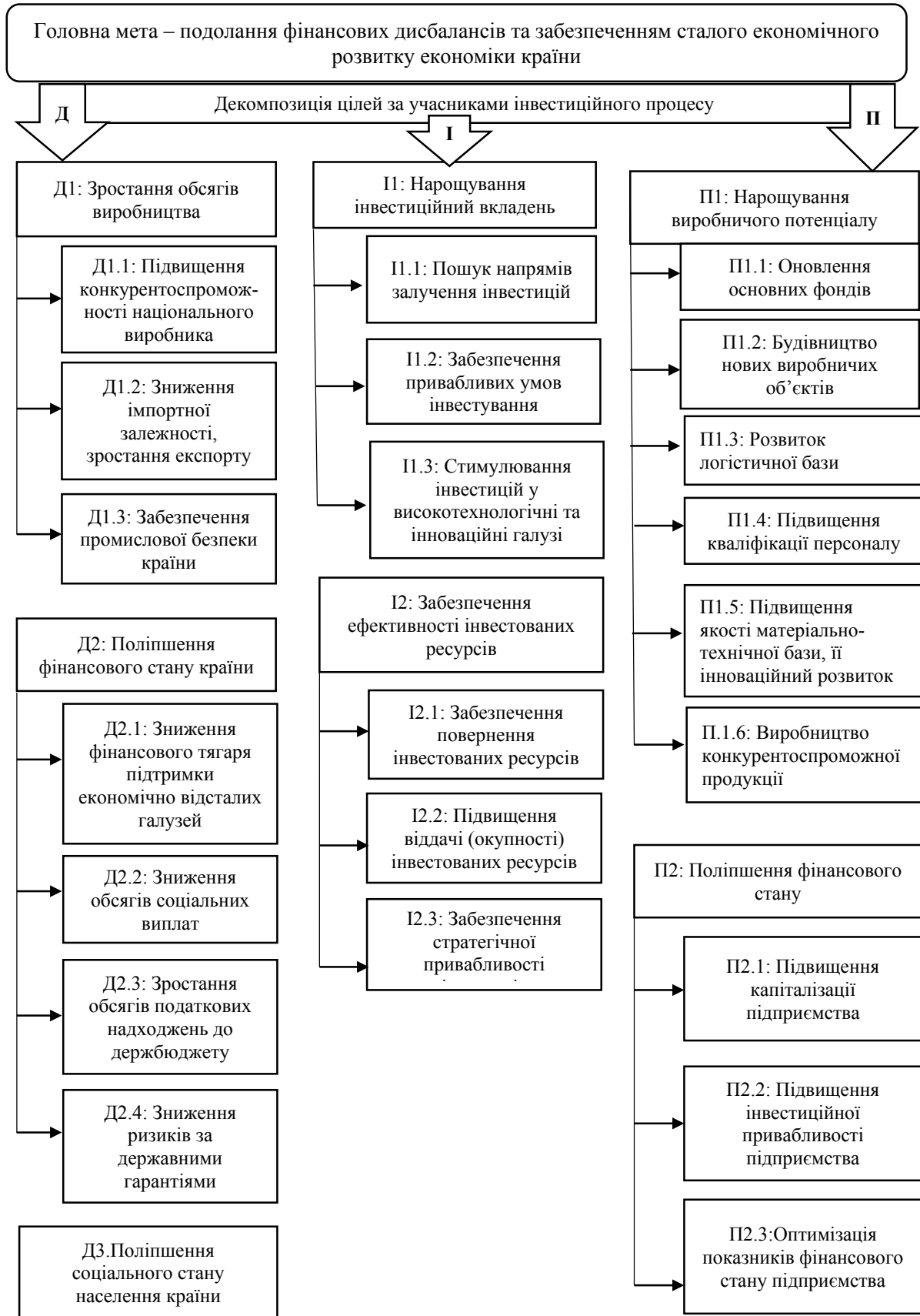

Рис. 2. Система цілей залучення прямих іноземних інвестицій

Умовні позначення: Д – органи державної законодавчої і виконавчої влади; І – інвестиційні інститути (банки, інвестиційні фонди, кредитні кооперативи, приватні інвестори); П – підприємства-реципієнти ПІІ.

Джерело: складено автором

Для цього слід детально розглянути весь складний набір процедур, правил, положень, інструкцій, що регламентують поведінку учасників інвестиційних процесів в економіці країни, які готують і приймають рішення на всіх етапах функціонування комплексу, щоб визначити шляхи вдосконалення інструментальної частини механізму. Іншими словами, ми повинні сформулювати такий механізм, який забезпечив би ефективний і сталий розвиток економік в умовах динамічно мінливого зовнішнього середовища та посилення фінансових дисбалансів з урахуванням збігу різноспрямованих економічних інтересів держави, інвестиційних інститутів і підприємств.

Основним критерієм ефективності роботи механізму є вектор його головної мети – мінімізація та подолання фінансових дисбалансів і якісне вдосконалення виробничого потенціалу підприємств, що дасть змогу реалізувати конкурентні переваги локальної продукції на світових ринках [6].

Під час побудови механізму слід також провести розмежування його на інституційну та економічну частини відповідно до розподілу факторів, що визначають специфіку роботи механізму. При цьому слід також урахувати специфічні особливості інвестиційних процесів у кожній країні (регіоні), які висувають особливі вимоги до побудови інституційно-економічного механізму стимулювання інвестиційної активності в даній країні.

Так, щодо організаційної частини розглянутого механізму слід зазначити, що стимулювання інвестиційної активності має враховувати властиві країнам відносини, форми і методи взаємодії, складність і залежно від виду економічної діяльності тривалість виробничого процесу, рівень необхідності державної підтримки та недостатньо розвинену виробничо-соціальну інфраструктуру [5, с. 34]. З урахуванням цього у складі механізму стимулювання залучення прямих іноземних інвестицій слід виділити конкретні важелі управління, що впливають та визначають ефективність його роботи, щоб це максимально сприяло збереженню і нарощуванню виробничого потенціалу країни.

Мета наведених інструментів інституційно-економічного механізму стимулювання інвестиційної діяльності полягає у комплексному впливі шляхом регламентування та окремих організаційних заходів на інвестиційні процеси так, щоб оптимально поєднати інтереси учасників цих процесів, використовувати наявний у них потенціал і сприяти їх ефективній взаємодії.

За результатами дослідження схематично інституційно-економічний механізм залучення іноземних інвестицій з урахуванням усіх його складників можна зобразити так:

Як критерій ефективності роботи організаційних важелів механізму можна визначити стійку тенденцію зростання обсягів інвестицій-

них вкладень у країну, а також оптимальному розподілі між сферами економічної діяльності за незмінного збереження інтересів усіх учасників, що забезпечить у подальшому ефективність економічних важелів, що визначають, своєю чергою, економічними інтересами роботи розглянутого механізму [1; 2].

У результаті розроблений механізм повинен виконувати заохочувально-мотиваційну, заборонну і компенсаційну функції.

Заохочувально-мотиваційна функція базується на використанні матеріальних інтересів. Тобто будь-які вкладення учасника інвестиційного процесу, приносячи дохід і інвестору, і підприємцю, і державі (у формі податкових надходжень), створюють мотивацію для подальшого розвитку інвестиційних відносин. Таким чином досягається узгодження групових і особистих інтересів.

Заборонна функція передбачає економічну (в деяких випадках – адміністративну або кримінальну) відповідальність через правові, організаційно-економічні санкції за невиконання суб'єктом інвестиційного процесу певних норм, правил, договірних зобов'язань і обов'язків, що призвели до певного збитку або негативному соціальному ефекту.

Компенсаційна функція тісно пов'язана з попередніми двома й означає, що за умови отримання збитку одним через учасників інвестиційного процесу, він буде усунутий, знівельований або компенсований передбаченими в механізмі інструментами, що створює в довгостроковій перспективі певні позитивні мотиваційні установки (стимулює інвестиційну активність).

У ході роботи механізму можуть виникати збої, які проявляються в протиріччі між кінцевими цілями функціонування (різні показники ефективності для учасників інвестиційного процесу). Це вимагає певної гнучкості й агрегованості під час формування інституційно-економічного механізму, що необхідно враховувати під час розроблення конкретних важелів механізму і методів їх застосування. Під час вироблення конкретних пропозицій щодо формування та розвитку інституційно-економічного механізму залучення ПІІ слід базуватися на детальному аналізі рівня економічного розвитку, характеристик інвестиційних процесів у галузях народного господарства, тенденціях і динаміці розвитку інвестиційної діяльності країни.

Висновки. Основу економічного складника інституційно-економічного механізму залучення прямих іноземних інвестицій в умовах фінансових дисбалансів мають становити економічні важелі, кожен з яких відрізняється різноманіттям, деякі з них мають здатність комплексного застосування, що підсилює їх синергетичний ефект, а це, своєю чергою, забезпечує не тільки зростання інвестицій у певну галузь економіки і підвищення їх віддачі, а й позитивно позначається на всій сукупності

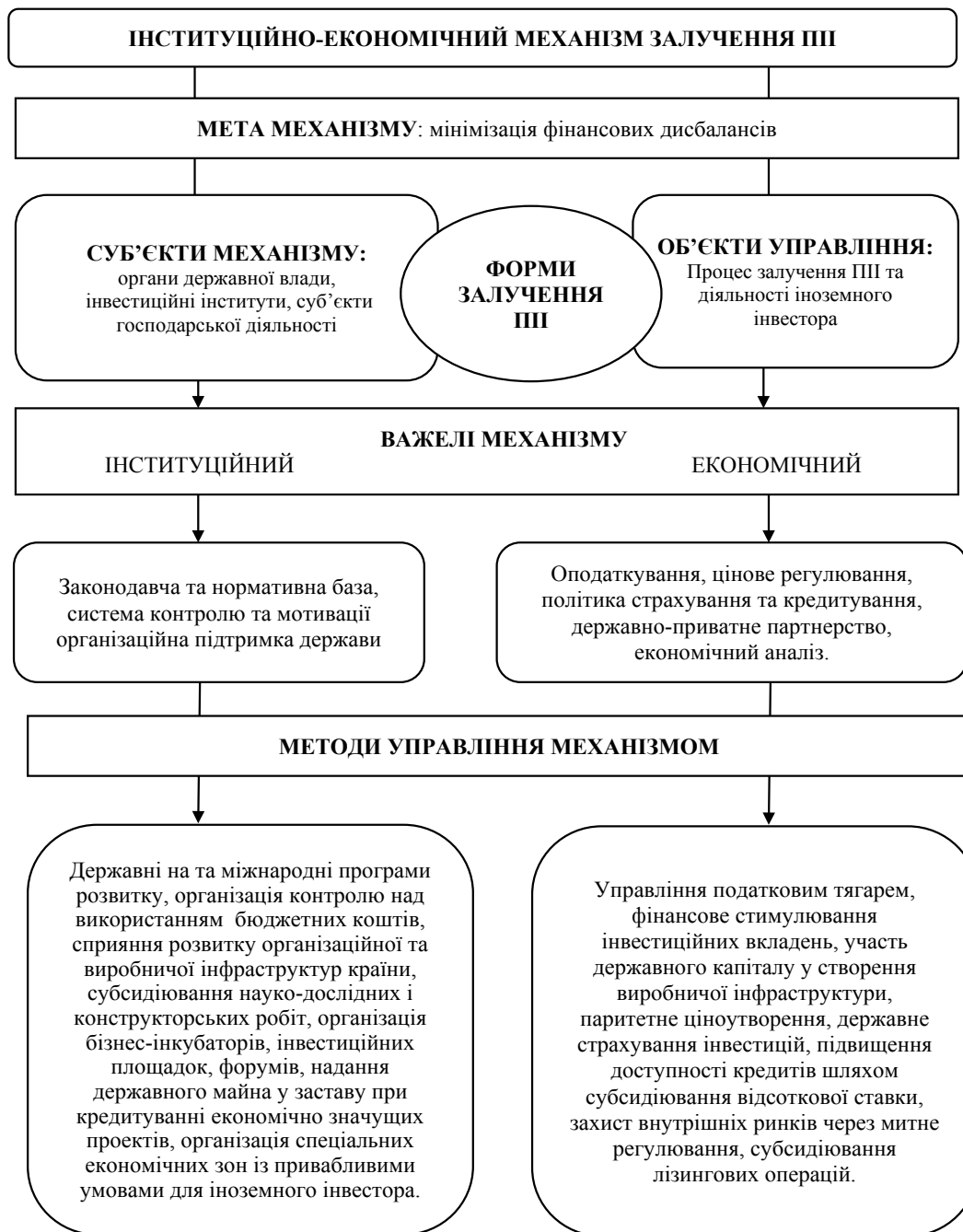

Рис. 3. Схема інституційно-економічного механізму залучення ІІІ в національну економіку

виробничих, економічних і соціальних відносин у країні. Визначено, що ключовою характеристикою інституційно-економічного механізму стимулювання інвестиційної активності має стати конгломератне поєднання цілей, завдань та інтересів усіх задіяних суб'єктів, а також їх динамічне коригування у відповідь на зміни внутрішнього та зовнішнього економічного середовища.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): монографія. К.: Київ. нац. торг. екон. ун-т, 2004. 759 с.
2. Батура О.В., Комарова К.В. Іноземні інвестиції в системі становлення ринкової економіки України: монографія. Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2002. 179 с.
3. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения: монография / А.В. Козаченко, В.П. Пономарев, А.Н. Ляшенко. К.: Либра, 2003. 280 с.
4. Літвинчук І.А. Правове становище офшорних і вільних економічних зон. К.: Фурса С.Я., КНТ, 2006. 296 с.
5. Частухина Ю.Ю., Дубина Г.И., Князькина А.А. Эффективность государственной поддержки как инструмента кредитно-инвестиционного механизма АПК. Аграрная наука. 2014. № 7. С. 9–11.
6. Чернуха М.М. Особливості становлення та розвитку адміністративно-правового регулювання інвестиційною діяльністю в Україні. URL: www.nbuv.gov.ua.